

Streszczenie rozprawy doktorskiej

mgr Magdalena Chudak

“Initial segments in Irish - variation in mutation patterns”

Niniejsza rozprawa doktorska bada zjawisko reanalizy początkowych głosek w wariantach dialektalnych niektórych słów w języku irlandzkim, np. *balcánta*→*malcánta* ‘silny’, *cabáiste*→*gabáiste* ‘kapusta’, *beach*→*meach* ‘pszczoła’. Celami tej pracy jest: zebranie wszystkich przykładów badanego zjawiska, klasyfikacja danych według typu procesu, który doprowadził do wymiany inicjalnej, oraz wyjaśnienie przyczyn tych zjawisk przy użyciu modelu teoretycznego *Word-based Morphology*.

Dwa podstawowe zastosowania modelu teoretycznego użyte w tej pracy to *Lexical Relatedness Morphology* (Bochner 1993) i *Network Morphology* (Bybee 1985). Podstawowym założeniem obu teorii jest, że wszystkie słowa użyte przez użytkownika języka przechowywane są w leksykonie (mentalnym słowniku) w ich pełnej formie. Za Jackendoff'em (1975), stosuje się pojęcie “pełnej” reprezentacji tychże słów w leksykonie, mianowicie, każdy element leksykalny zawiera pełną specyfikację dotyczącą jego właściwości fonetycznych, morfosyntaktycznych i semantycznych. a podstawie podobieństwa morfologicznego (pod względem derywacji lub fleksji). Dodatkowo, słowa zapisane w leksykonie grupowane są w tzw. schematy powiązanych form (*word-schemas*), np. *act/actor* ‘grać/aktor’, *describe/description/descriptive* ‘opisywać/opis/opisujący’ na podstawie ich podobieństwa morfologicznego. Z tego typu grup wyabstrahowane zostają abstrakcyjne wzory morfologiczne w formie schematów morfologicznych (*word-schemas*), podobne do *redundancy rules* zaproponowanych przez Jackendoff'a (1975). Poza tym, za Bybee (1985), w pracy promowany jest pogląd, że zarówno elementy leksykalne, jak i relacje między nimi, charakteryzują się różnym stopniem siły leksykalnej (*lexical strength*), która z kolei wynika z częstotliwości użycia danego słowa lub wzoru morfologicznego. Podstawową zasadą jest tu następująca zależność: im częstsza dana forma lub wzór morfologiczny, tym wyższa jego siła leksykalna. Duża siła leksykalna z kolei pozwala na łatwiejsze przetwarzanie leksykalne, innymi słowy, częściej używane formy są przetwarzane szybciej niż formy rzadsze. Z drugiej strony, produktywne wzory morfologiczne charakteryzują się dużą siłą leksykalną przypisaną do połączeń między jednostkami leksykalnymi.

Praca udowadnia, że główną przyczyną reanalizy inicjalnej spółgłoski w słowach takich jak *balcánta*→*malcánta* ‘silny’, *cabáiste*→*gabáiste* ‘kapusta’, *beach*→*meach* ‘pszczola’ jest funkcjonujący w języku irlandzkim system morfosyntaktycznie uwarunkowanych wymian spółgłoskowych, powszechnie znany jako mutacje spółgłoskowe. Istnieją dwa typy tychże wymian: lenicja (*lenition*) i nasalizacja, inaczej przesłonięcie, (*eclipsis*). Polegają one na zastąpieniu danej głoski inicjalnej inną, wyznaczoną przez system, jeśli kontekst składniowy lub morfologiczny tego wymaga. Na przykład rzeczownik rodzaju żeńskiego *bó* [bo] ‘krowa’, występuje w formie zmutowanej (poprzez lenicję) po przedimku określonym: *an bhó* [ən vo].

W zastosowanym modelu teoretycznym mutacje ujęte są jako wzory wymian spółgłoskowych wyabstrahowane z relacji pomiędzy przechowywanymi w leksykonie (mentalnym słowniku) formami danego słowa. Na przykład, słowo *bó* ‘krowa’, forma podstawowa/radykalna, tworzy siatkę relacji (*word-schema*) z wariantami morfologicznymi *bhó*, tzn. formą zlenicjowaną, i *mbó*, formą znasalizowaną. Na podstawie większej liczby tego typu połączeń użytkownik języka tworzy abstrakcyjne wzory wymian spółgłoskowych, np. $[b]_R \leftrightarrow [v]_L \leftrightarrow [m]_E$, które może z powodzeniem stosować w kontekście neologizmów lub zapożyczeń.

Sposób reprezentacji leksykalnej mutacji jako schematów wymian spółgłoskowych (*word schemas*) pozwala na zjawisko reanalizy w wypadku, gdy ta sama głoska występuje w więcej niż jednym wzorze, czyli gdy wzory mutacyjne mają przynajmniej jeden wspólny element. Na przykład, spółgłoska [b] w jednym wzorze mutacyjnym jest formą podstawową (*radical*), w innym jednak [b] to wariant znasalizowany podstawowej głoski [b]. Jeśli, przykładowo, w słowie *bardóg* ‘mata’, inicjalne [b] zostanie mylnie zinterpretowane jako produkt nasalizacji spółgłoski radykalnej [p], powstanie nowa forma podstawowa tego słowa, czyli *pardóg*. W konsekwencji, nowe słowo *pardóg* zostanie przypisane do innego schematu mutacyjnego, mianowicie takiego, w którym to [p] jest formą podstawową. Co ważne, najczęściej reanalizie podlegają słowa, które są rzadko używane w formie podstawowej, co przewiduje wspomniany wyżej model siły leksykalnej (*lexical strength*) według Bybee (1995, 1988, 2001).

Struktura rozprawy jest następująca. Rozdział pierwszy zawiera przegląd podstawowych faktów dotyczących języka irlandzkiego, a istotnych w obecnej dyskusji, tj. system fonologiczny, reguły fonotaktyczne obowiązujące na początku słowa, diachroniczny i

synchroniczny opis systemu mutacji spółgłoskowych. Przewidywany zostaje również model teoretyczny zastosowany w pracy, jak i jego zastosowanie w przypadku reprezentacji leksykalnej mutacji spółgłoskowych.

Rozdział drugi składa się z dwóch części. W pierwszej wyjaśniona zostaje terminologia zastosowana w opisie alternacji spółgłoskowych na początku słowa, na przykład, porównuje się terminy “alternacja” i “wymiana”. Druga część rozdziału poświęcona jest opisowi metodologii zastosowanej podczas gromadzenia danych, ich klasyfikacji i analizy. Omówione zostają również źródła, z których zaczerpnięto dane leksykalne, tj. słowniki, leksykony, opracowania fonetyczne poszczególnych dialektów.

Celem rozdziału trzeciego jest zaprezentowanie spójnej analizy alternacji spółgłoskowych powstałych poprzez reinterpretację opartą na schematach mutacyjnych. Przedstawiona zostaje typologia tego typu zmian oparta na zastosowanym typie procesu reanalizy. Wyróżnione zostają trzy podstawowe typy alternacji: radykalizacja (kiedy zmutowana spółgłoska zostaje uznana za spółgłoskę podstawową, np. [p]→[b]), deradykalizacja (kiedy podstawowa spółgłoska jest zinterpretowana jako wariant zmutowany, powiązany leksykalnie z inną spółgłoską podstawową, np. [f]→[p]), i błędna radykalizacja (*misradicalisation*), kiedy wariant zmutowany jest błędnie przypisany do spółgłoski podstawowej różnej od etymologicznej, np. [m]→[b].) Ponadto, dla lepszego przedstawienia procesu zmiany inicjalnej spółgłoski, zaprezentowane są dwa “studia przypadku”, tzn. reanaliza w słowie *beach*→*meach* ‘pszczoła’, i w formie zależnej *deachaigh/teachaigh* czasownika *téigh* ‘iść’.

Ponieważ nie wszystkie przykłady reanalizy można wytłumaczyć odwołując się do schematów mutacyjnych, w rozdziale czwartym opisano również inne mechanizmy, które mogą sprzyjać temu zjawisku. Są to: fonetyczne zlanie spalatalizowanych [t'] i [d'] z [k'] i [g'], przyłączanie spółgłosek ekspresywnych [p] i [s] do słów o zabarwieniu pejoratywnym i metateza, czyli błędne rozdzielenie przedimka określonego (*an* lub *an t-*) od następującego po nim słowa zaczynającego się samogłoską.

Z uwagi na fakt, że jednym z głównych celów rozprawy było zebranie wszystkich zanotowanych przykładów reanalizy początkowej spółgłoski w języku irlandzkim, ostatnią część rozprawy stanowi aneks zawierający korpus wszystkich odnalezionych par leksykalnych reprezentujących tego typu alternację.